

LINGITA LINA HENRITIUSA

Latvijas Universitāte
lingitalina@gmail.com

Ebrejs vai žīds? Čigāns vai roms?

Etnonīmu semantika

mūsdienu latviešu valodas lietotāju uztverē

Kopsavilkums

Raksta mērķis ir atspoguļot dažādu tautību nosaukumu semantiku mūsdienu sabiedrības uztverē. Šai nolūkā raksta autore izveidoja aptauju un piedāvāja to dažādu sociālo tīklu (Twitter.com, Facebook.com, Draugiem.lv) lietotājiem 2022. gadā no 1. līdz 9. februārim. Aptaujā piedalījās 419 respondenti, no tiem 305 sievietes un 114 vīrieši. Respondenti tika apzināti ne tikai Latvijā, aptaujas anketu aizpildīja arī ārzemēs dzīvojošie latvieši. Respondentiem bija jāvērtē 15 dažādi etnonīmi, novērtējot, vai to vēstījuma konotācija (valodas vienības – vārda, vārdformas, frazeoloģisma, teikuma – jēdzieniskā satura uzslāņojums) ir pozitīva, neitrāla, negatīva vai grūti nosakāma. Rakstā tiek aplūkoti astoņi no piecpadsmit piedāvātajiem jēdzieniem: *žīds, ebrejs, nēģeris, melnādainais, čigāns, roms, krievs, krievvalodīgais*. Pētniecības objekts ir aptaujas anketā iegūtie dati, izmantotā datu analīzes metode – kvantitatīvā kontentanalīze. Iegūtie dati ļauj iezīmēt mūsdienu latviešu valodas lietotāju tendences etnonīmu konotācijas vērtējumā. Lai gan mūsdienās latviešu valodnieki ir norādījuši, ka jēdziens *nēģeris* nav ar negatīvu konotāciju, tomēr puse no anketā aptaujātajiem respondentiem uzskata, ka šim jēdzienam ir negatīvs vēstījums. Neskatoties uz to, ka jēdzienam *žīds* agrāk nav bijusi negatīva konotācija, 71 % no aptaujātajiem norādījuši, ka tas ir negatīvas nokrāsas jēdziens.

Raksturvārdi: etnonīmi, etnonīmiskās leksikas semantika, politikorektums, politikorekta valoda.

EBREJS 'JEW' OR ŽĪDS 'YID'? ČIGĀNS 'GYPSY' OR ROMS 'ROMA'?

THE SEMANTICS OF ETHNONYMS

IN THE PERCEPTION OF CONTEMPORARY LATVIAN LANGUAGE USERS

Summary

The aim of the article is to reflect the semantics of the names of different nationalities in the perception of modern society. For this purpose, the article's author created a survey and asked users of various social networks (Twitter.com, Facebook.com, Draugiem.lv) to participate from February 1st to 9th, 2022. The questionnaire was filled by 419 respondents, of whom 305 were women, and 114 were men. The respondents were

Latvians living in Latvia or abroad. The respondents had to evaluate 15 different concepts to assess whether the connotation (a feeling or idea that is suggested by a particular word, although it need not be a part of the word's meaning, or something suggested by an object or situation) of their messages was positive, neutral, negative or difficult to determine. The article looks at 8 of the 15 presented concepts: *žīds, ebrejs, nēģeris, melnādainais, čigāns, roms, krievs, krievvalodīgais*. The object of research is the data obtained in the questionnaire. The method of data analysis used is quantitative content analysis. Although nowadays, Latvian linguists have indicated that the term *nēģeris* does not have a negative connotation, half of the respondents believe that this term has a negative message. Even though the term *žīds* has not had a negative connotation in the past, 71 % of respondents indicated that it has a negative connotation. **Keywords:** ethnonyms, ethnonymic lexical semantics, political correctness, politically correct language.

Ievads

Brīdī, kad 2022. gada janvāra beigās un februāra sākumā Latvijas medijos plaši tiek apspriests, vai vārds *nēģeris* latviešu valodā ir ar negatīvu konotāciju¹, ir svarīgi aplūkot latviešu valodas runātāju vērtējumu arī citiem etnonīmiem, kas latviešu valodā tiek lietoti dažādu tautību, rasu apzīmēšanai.

¹ Sk., piemēram, <https://www.la.lv/nav-jaietekmejas-no-citu-kulturu-pieredzes-valodnieki-uzskata-ka-vardi-negeris-krievs-un-aziats-ir-neitrali>; <https://lat.bb.lv/raksts/sabiedriba/2022/01/31/vardi-negeris-krievs-aziats-uc-ir-neitrali-un-lietojami-saka-valodnieki>; <https://zinas.tv3.lv/latvija/sabiedriba/valodnieki-vardi-negeris-krievs-aziats-ir-tikpat-neitrali-ka-latvietis-un-ridzinieks/>; <https://jauns.lv/raksts/zinas/484499-vardi-negeris-krievs-aziats-ir-tikpat-neitrali-ka-latvietis-secinajusi-valodnieki>; <https://lat.bb.lv/raksts/sabiedriba/2022/02/10/judins-saeimas-merkis-nav-veidot-aizliegto-un-iznemamo-vardu-sarakstus>; <https://nra.lv/latvija/370629-valodas-eksperti-secinajusi-ka-vards-negeris-ir-neitrals-vards.htm>; <https://www.delfi.lv/news/national/politics/vardus-negeris-krievs-aziats-ka-neutralus-iespejams-lietot-komunikacija-atzinst-valodnieki.d?id=54000548>; <https://jauns.lv/raksts/zinas/486511-dzordzam-stilam-valsts-valodas-centra-atzinums-skiet-loti-aizvainojoss>; <https://lat.press.lv/post/valodas-eksperti-uzsver-vardu-negeris-krievs-aziats-un-citu-neutralitati-un-iespejamibu-lietot-komunikacija/>; <https://www.liepajniekiem.lv/zinas/sabiedriba/valodas-eksperti-uzsver-vardu-negeris-krievs-aziats-un-citu-neutralitati-un-iespejamibu-lietot-komun/>; <https://nra.lv/latvija/371749-judins-saeima-nenodarbojas-ar-aizliegto-vardu-saraksta-veidosanu.htm>; <https://lr1.lsm.lv/lv/raksts/ka-labak-dziivot/ieklausos-komunikācijas-principos-iederigie-un-neiederigie-var.a156221/>; <https://www.zemeunvalsts.lv/valodas-eksperti-secinajusi-ka-negeris-ir-neitrals-vards>; <https://www.santa.lv/raksts/aktuali/valodnieki-jebkura-varda-lietojuma-izskirosa-nozime-ir-kontekstam-47233/>; <https://www.diena.lv/raksts/viedokli/latvija/valodnieki-jebkura-varda-lietojuma-izskirosa-nozime-ir-kontekstam-14274649>; <https://www.tvnet.lv/7450467/judins-lietojot-kadu-vardu-vajadzetu-domat-ka-to-uztver-citi-cilveki>; <https://www.santa.lv/raksts/privatdzive/deputats-kirsteins-konflikte-ar-kolega-palidzi-katrai-tautai-ir-savas-ielasmeitas-47831/>; <https://www.rigaslaiks.lv/zurnals/komentari/saimnieks-savas-valodas-druva-20891>; <https://tautaruna.nra.lv/dzivesstils/370733-soctiklos-pamatigu-vetru-sacel-valodnieku-ieteikumi/>; <https://www.delfi.lv/news/national/politics/negera-lietojums-raisa-diskusiju-par-vardu-nozimi-ekspertudomas-atskiras.d?id=54045578>; <https://www.liepajniekiem.lv/tema/latviesu-valoda/>; <https://www.delfi.lv/news/national/politics/ieverot-cienu-un-kontekstu-valodnieki-skaidro-tautibu-nosaukumu-lietojumu.d?id=54004096>; <https://www.tvnet.lv/7442803/valodnieku-ieteikumi-attieciba-uz-etnonimu-lietosanu-raisijusi-plasas-diskusijas-soctiklos>; <https://klik.tvnet.lv/7442619/sveiciens-visiem-maniem-negeriem>; <https://www.reddit.com/user/intis>; <https://skolo.lv/mod/page/view.php?id=29949698>; https://www.reddit.com/r/latvia/comments/sg69cc/valodas_eksperti_secinajusi_ka_vards_negeris_ir/; <https://www.lsm.lv/raksts/zinas/latvija/negativu-rezonansi-izsaucis-valodas-centra-paustais-par-varda-negeris-lietosanu.a441351/>; <https://sandraveinberga.com/2022/02/09/par-n-vardu-rupjibu-laikmeta/>

Kā norādīts 2022. gada 30. janvāra *Latvijas Avīzes* portālā aģentūras LETA pārpublicētajā rakstā: “[..] latvisko terminu stilistikā neitralitāte jāvērtē no latviešu pasaules uztveres un Latvijas vēstures, nevis citu kultūru pieredzes pozīcijām, tāpēc tādi vārdi kā, piemēram, *nēģeris*, *krievs*, *aziāts* uzskatāmi par tikpat neitrāliem kā, piemēram, *latvietis* un *rīdzinieks*, secinājuši valodnieki. [..] Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija izskatīja ierosinājumu apkopot iekļaujošās komunikācijas principam atbilstošus latviskos apzīmējumus dažādām rasēm un etniskajām grupām. Eksperti secināja, ka oficiāls apkopojums netiek plānots.” (LETA 2022) Turpretī filozofs, publicists Artis Svece (dz. 1970) norāda, ka “tam, vai vārds ir noniecinošs vai ne, nav tieša sakara ar vārda sākotnējo vai burtisko nozīmi. Tāpēc diskusijās par politkorektumu jautājumi par vārda pareizo nozīmi ir diezgan nebūtiski. Cilvēki atsakās lietot vārdu nevis tāpēc, ka tas pēc būtības vai sensenos laikos nozīmējis to vai citu, bet gan tāpēc, ka pašlaik mēs izjūtam vārdu tā, kā mēs to izjūtam.” (Svece 2002) Kā norāda komunikācijas un mediju zinātniece, profesore, žurnāliste, zviedru literatūras un dramaturģijas tulkotāja Sandra Veinberga, *nēģeris* nozīmē lielu pazemojumu cilvēkiem, kuri ar šo vārdu tiek apzīmēti, tāpēc civilizētas sabiedrības no šī apzīmējuma atsakās. Agrāk literatūrā mēdza lietot nosaukumus, kas ir pazemojoši noteiktām sabiedrības grupām, tomēr laiki mainās, un cilvēki saprot, ka lietot pazemojošus vārdus noteiktām etniskām grupām nav akceptējami. “Ja Astrīda Lindgrēna piekrita mainīt tekstu grāmatā “Pepija Garzeķe” par supermeitenes tēti – “nēģeru karali” kā nepiemērotu un pazemojošu tumšādaiņiem cilvēkiem, tad Valsts valodas centrs vēl šodien, 2022. gadā, izliekas nezinām, ka te nav runa par nievājošu nokrāsu vai intonāciju, bet gan vārda pamatnozīmi, kas nav akceptējama. *Nēģeris* cēlies no spāņu valodas vārda *negro*, kas, pārtopot par *nigger*, ASV ieguva pamatnozīmi vergs, netīrs kalps no Āfrikas jeb neapķērīgs, dumjš, muļķīgs radījums, persona bez cilvēktiesībām. Persona, kuru var izsmiet kā dzīvnieku un bāros mest pa šādām zīmētām sejām ar šautriņām.” (Veinberga 2022) Sabiedrībā domas dalās, tādēļ ir svarīgi noskaidrot, kā jēdzienus, kas apzīmē dažādas rases un tautības, šobrīd izjūt latviešu valodas lietotāji. Tas veikts, izplatot aptauju sociālajos medijos, tādējādi aptverot ne tikai Latvijas iedzīvotājus, bet arī ārzemēs dzīvojošos latviešus.

Vēsturnieks Kaspars Zellis (dz. 1972) norāda, ka “etnonīmi kopš nāciju veidošanās sākumiem ir kļuvuši par nozīmīgu sabiedrības saliedēšanas līdzekli. Tieši tāpēc etnonīmi ir ne tikai valodniecības, bet arī politikas jautājums. [..] Etnonīmu veidošanās vēsture var būt dažāda. Vispirms tā ir saistāma ar kādas tautas pašdefinēšanos – resp., pašnosaukuma rašanos, kas raksturīgs jau pirmatnējām ciltīm, lai ar pašdefinēšanos nodalītu savējos no svešajiem.” (Zellis 2017) Par noslēgtību, izvairīšanos no “svešiniekiem” runā

arī Polijas ebreju izcelsmes poļu/britu sociologs Zigmunds Baumans (*Zygmunt Bauman*, 1925–2017) grāmatā “Plūstošā modernitāte” (*Liquid Modernity*, 2000). Centieni turēt “citādos”, “svešos” noteiktā attālumā, ievērot distanci, izvairīties no nepieciešamās komunikācijas, vienošanās un savstarpējas uzticēšanās nav tikai iedomāta, tā ir pat droši sagaidāma. Mēģinājumus izvairīties no saskarsmes ar svešiniekiem Baumans salīdzina ar vecāku norādījumu bērnam, ka nedrīkst runāt ar svešinieku, mūsdienās tas ir kļuvis par normālu pieaugušo stratēģisku priekšstatu (Baumann 2000). Nekomunicējot, ievērojot distanci ar citu tautību, rasu pārstāvjiem var rasties neprecīzs priekšstats par viņiem, kā arī neizpratne, kāds etnonīms būtu piemērotākais saziņā, lai neaizskartu Latvijā dzīvojošu līdzcilvēku jūtas.

Jāuzsver, ka medijos “minoritāšu pārstāvji reti tiek parādīti kā noderīgi valsts ekonomikai, kura izjūt melnā darba darītāju trūkumu. Arī demogrāfiskā situācija tiek interpretēta tendenciozi, ignorējot faktu, ka novecojušas sabiedrības uzturēšanai trūkst ekonomiski aktīvu jauniešu. Cilvēku iebraukšanu drīzāk parāda kā “invāziju”, “vilni”. Bēgļi kļūst par “ekonomiskajiem bēgļiem”, jo viņi ir nabadzīgi. Viņu ikdienas rūpes – dzīves apstākļi, izglītība, veselības aprūpe – arī parasti paliek ārpus mediju uzmanības loka” (Šulmane, Kruks 2006), tas veicina papildu stereotipus² un empātijas trūkumu.

Raksta virsrakstā atsevišķi izceltas divas tautības – romi un ebreji, kā norāda Ervīns Jākobsons (dz. 1964) rakstā “Nenormatīvā leksika politikorektuma mērcē”: “Politikorektuma zobens skāris arī vienu no Latvijas senākajām mazākumtautībām – čigānus. Tā šo tautu dēvē ne vien Latvijā, bet krietnā daļā Austrumeiropas, tāpat vācu (*Zigeuner*), franču (*Tsiganes*), itāļu (*Zingari*) un citās valodās. Angļu valodā čigānus sauc par *Gipsies*, spāņu – par *Gitanos*. Taču politikorekti esot jāsauc romi, jo tieši tā šī tauta pati sevi sauc (*Romane*)”. (Jākobsons 2015) Tomēr Zellis atzīmē, ka “čigānu vai romu etnonīma jautājums ir mazāk diskutēts, un publiskajā praksē tas parādījās samērā vēlu – 20. gs. 90. gadu otrajā pusē – un lielā mērā bija saistīts ar Eiropā notiekošajiem romu integrācijas projektiem.” (Zellis 2017)

Svarīgi atcerēties, ka pirmskara Latvijā vārdu *žīds* lietoja oficiāli. “Pirmoreiz jautājums par vārda *žīds* izslēgšanu no aprītes tika apspriests 1920. gadā Latvijas Augstskolas Padomes sēdē, kur par to iestājās rektors Ernests Felsbergs [(1866–1928)], argumentējot, ka tas ir aizskarošs.

² Stereotips ir izziņāšanas mehānisms, kas palīdz klasificēt reālās pasaules lietas un parādības, atvieglojot domāšanas procesu. Cilvēks netērē enerģiju kāda jauna objekta iepazīšanai, bet, vadoties pēc dažām pazīmēm, iekļauj to jau esošajā kategorijā. Bieži pārspīlētie uzskati, kas saistās ar kādu kategoriju, var bloķēt jaunas informācijas uztveršanu. Informācija, kas ir pretrunā ar izveidojušos priekšstatu shēmu, netiek pieņemta. Stereotipa validitāte ikdienas dzīvē netiek pārbaudīta, bet gluži otrādi – pats stereotips var vadīt informācijas atlasī. (Šulmane, Kruks 2001)

Savukārt Jāņa Endzelīna [(1873–1961)] viedoklis, ko viņš puda presē, bija politisks un tika pamatots ar pieņēmumu, ka nevajag locīties sveštautiešu priekšā, jo tad arī “leiši” gribēšot saukties par “lietuviešiem”. 1940. gada 1. augustā padomju okupācijas režīms aizstāja vārdu *žīds* ar *ebrejs* skolu nosaukumos. Tajā pašā gadā Izglītības Tautas komisariāts izdeva rīkojumu, ar ko aizliedza gan vārda *žīds*, gan *leitīs* lietošanu izglītības iestādēs kā nievājošus. Nacistiskās okupācijas laikā īstenotās propogandas rezultātā jēdzienam *žīds* mūsdienās ir negatīva un nicīga nokrāsa, tādēļ šobrīd Latvijā tiek lietots jēdziens *ebrejs*” (Ļenskis, Bērziņš 2015). Muzeja “Ebreji Latvijā” direktors Ilja Ļenskis (dz. 1985) un Latvijas Universitātes pētnieks Didzis Bērziņš (dz. 1983) norāda, ka “apzīmējuma *žīds* izmantošana, neraugoties uz tā vēsturisko lietojumu, nebūtu vēlama, jo tas veicina asociācijas ar nacistiskā režīma antisemitisma propogandu, kas ebrejus centās attēlot kā zemāku rasi” (Ļenskis, Bērziņš 2015). Var izvirzīt hipotēzi, ka, aplūkojot jēdzienus *ebrejs* un *žīds*, rezultāti var būt neviennozīmīgi, jo vecākās paaudzes atmiņā, jēdziens *žīds* var būt ar neitrālu vai pat pozitīvu nokrāsu, turpretī jauniešiem – ar negatīvu. Kā norāda angļu/īru politologs un vēsturnieks Benedikts Ričards O’Gormans Andersons (*Benedict Richard O’Gorman Anderson*, 1936–2015), valodas apguve nav tikai lingvistiskā saziņas līdzekļa apguve. Tas ir veids, kā uzzināt to cilvēku domāšanas veidu un jūtas, kuri runā un raksta konkrētajā valodā. Proti, iemācīties vēsturi un kultūru, kas ir viņu domu un emociju pamatā, un tādējādi iemācīties tām just līdzīgi (Anderson 2016).

Raksta mērķis ir saistāms ne tikai ar etnonīmu semantikas atspoguļojumu, bet arī ar raksta autorei vēlmi rosināt sabiedrībā empātiju pret dažādu minoritāšu pārstāvjiem, kuri dzīvo Latvijā.

Etnonīmu semantikas analīze

Raksta galvenā daļa tiek balstīta datos, kas iegūti 2022. gadā no 1. februāra līdz 9. februārim ar aptaujas anketu, kas tika izplatīta dažādos sociālajos medijos – *Draugiem.lv*, lai aptvertu vecākās paaudzes auditoriju, kā arī *Twitter.com* un *Facebook.com*, lai aptvertu jaunāko paaudzi auditoriju. Aptauja kā pētniecības datu vākšanas metode tika izvēlēta tāpēc, ka tā ir piemērota, vācot datus attālināti (pētījums veikts *Covid-19* pandēmijas laikā), ar tās palīdzību var aptvert plašu teritoriju, šajā gadījumā – gan Latvijā, gan ārzemēs dzīvojošos latviešu valodas runātājus. Ņemot vērā aptauju neuzbāzīgo dabu un iespēju atbildēt sev ērtā laikā, respondenti dod priekšroku rakstiskai anketai attiecībā pret citām pētniecības metodēm, piemēram, interviju (Bhattacharjee 2012).

Aptaujā piedalījās 419 respondenti – latviešu valodas lietotāji ne tikai no Latvijas, bet arī ārzemēs dzīvojošie latvieši. Respondentiem bija jānovērtē

15 dažādu jēdzienu konotācija (šajā rakstā aplūkoti astoņi no piecpadsmit piedāvātajiem jēdzieniem). Aptaujā respondentiem bija jāatbild uz slēgtajiem jautājumiem, katram jēdzienam tika piedāvāti šādi vērtējumu varianti – pozitīvs, neitrāls, negatīvs, grūti nosakāms vēstījums. Slēgtie jautājumi tika izvēlēti, ņemot vērā to priekšrocības – atbildes ir vieglāk salīdzināmas savstarpēji, turklāt respondentiem šis ir ērtāks un ātrāks veids, kā sniegt etnonīmu satura uzslāņojuma vērtējumu. Jāatzīmē, ka *Google forms* aptaujās nav iespējams iegūt datus par aptaujas anketām, kurās nav sniegtas atbildes uz visiem jautājumiem, tāpēc visus jēdzienus ir vērtējis vienāds respondentu skaits.

Analizējot vēstījumu konotācijas, tiek ņemts vērā ne tikai kopējais vērtējums, bet arī respondentu dzimums. Analīze, ņemot vērā vecuma kategorijas, tiek izmantota, apskatot etnonīmums *ebrejs* un *žīds*. Analīzē izmantotās šāda vecuma kategorijas:

- līdz 18 gadiem, šajā vecuma grupā ietilpst skolēni, kuri mācās vidusskolā;
- 19–25 gadi, šajā vecuma grupā ietilpst jaunieši, kuri studē un/vai uzsākuši pirmās darba gaitas;
- 26–34 gadi jeb jauni, strādājoši pieaugušie;
- 35–49 gadi jeb pieaugušie, kuriem, iespējams, ir sava ģimene un stabils darbs;
- 50–64 gadi – pieaugušie;
- vairāk nekā 64 gadi, resp., pensijas vecuma respondenti.

Vecuma grupu sadalījums rakstā tiek veikts, balstoties uz raksta autorei individuālajiem pieņēmumiem par cilvēku vecuma attīstības posmiem.

Metodoloģiski tika izvēlēta kontentanalīze, jo tā palīdz veidot kvantitatīvu izteiksmi par fenomenu, proti, izteikt to ciparos, procentos, kas konkrētāk un objektīvāk atspoguļo pētījuma rezultātus nekā pētījuma autorei subjektīvie novērojumi, tāpat kontentanalīze ir neuzbāzīgs, lietderīgi izmantojums pētījumu paņēmieni, pētot jutīgas pētniecības tēmas (Prasad 2008), kā tas ir konkrētajā gadījumā, aplūkojot etnonīmu semantiku.

Jēdziena *žīds* pozitīvs saturiskais uzslāņojums konstatēts 10 gadījumos, neitrāls – 85, negatīvs – 298, savukārt 26 respondentiem ir grūti spriest par jēdziena konotāciju (sk. 1. attēlu).

Neskatoties uz to, ka vīriešu respondentu skaits ir mazāks, 6 no viņiem ir norādījuši, ka *žīds* ir jēdziens ar pozitīvu konotāciju, attiecīgi tikai 4 sievietes ir norādījušas, ka *žīds* ir pozitīvas konotācijas jēdziens. Neitrāls satura uzslāņojums konstatēts 27 vīriešu respondentu anketās un 58 sieviešu respondentu anketās, negatīvs vēstījums 72 gadījumos starp vīriešiem, 226 gadījumos starp sievietēm. Grūti spriest – 9 atbildēs vīriešiem un 17 sievietēm.

Jēdziena **ebrejs** pozitīvs satura uzslāņojums konstatēts 71 gadījumā, neitrāls – 304 gadījumos, negatīvs – 31 gadījumā, savukārt grūti spriest – 13 respondentiem (sk. 2. attēlu).

Aplūkojot jēdzienus *ebrejs* un *žīds* saskaņā ar izvirzīto hipotēzi, ka *žīds* vecākās paaudzes atmiņā saglabājies kā pozitīvas vai neitrālas konotācijas jēdziens, ir svarīgi atsevišķi aplūkot respondentu vērtējumu šiem etnonīmiem, ņemot vērā vecuma grupas. Jēdzienu *žīds* kā pozitīvu atzīmējuši kopumā vien 10 respondentu, no tiem viens vecuma grupā līdz 18 gadiem, viens vecuma grupā no 26–34 gadiem, četri – 35–49 gadiem, četri – 50–64 gadiem, turklāt neviens respondents 19–25 gadu vecuma grupā, kā arī vecuma grupā 65 un vairāk gadu nav norādījis, ka *žīds* būtu pozitīvs jēdziens. No tā var secināt, ka latviešu valodas lietotāju vērtējumā pastāv diezgan vienots skatījums uz šo jēdzienu kā negatīvu vai kā neitrālu. Centrālās statistikas pārvaldes tautību klasifikatorā, kas apstiprināts Ministru kabineta 2016. gada 31. maija noteikumos Nr. 329 “Noteikumi par Tautību klasifikatoru” neparādās tautība *žīds*, tur kā vienīgais lietojamais variants tiek norādīts – *ebrejs* (CSP 2016), tā tiek veicināta pāreja no viena etnonīma uz otru.

Jēdziena **nēģeris** kā pozitīva satura uzslāņojums norādīts vien 23 gadījumos, neitrāls vēstījums – 145 gadījumos, negatīvs vēstījums – 221 gadījumā, grūti spriest – 30 gadījumos (sk. 3. attēlu).

Jāatzīmē, ka it īpaši vīriešiem nav vienotas nostājas, vai jēdziens būtu neitrāls vai negatīvs, jo par negatīvu vēstījumu norādīts 51 gadījumā, bet par neitrālu – 44 gadījumos. Sievietes 170 gadījumos norādījušas, ka vērtējums ir negatīvs, bet 101 gadījumā – neitrāls.

Jēdziena **melnādainais** pozitīvs satura uzslāņojums norādīts 63 gadījumos, neitrāls – 292, negatīvs – 42, grūti spriest – 22 respondentiem (sk. 4. attēlu).

Starp respondentiem vīriešiem parādās uzmanību piesaistoša tendence, lai gan lielākā daļa – 87 respondenti – norādījuši, ka šim jēdzienam ir neitrāla konotācija, tomēr 11 atzīmējuši, ka tas ir negatīvs, savukārt vien par diviem vairāk, resp., 13 – pozitīvs.

Jēdzienam **čigāns** pozitīvs satura uzslāņojums konstatēts 29 gadījumos, neitrāls – 179, negatīvs – 189, grūti spriest – 22 respondentiem (sk. 5. attēlu).

No tā var secināt, ka sabiedrībā nav vienotas pārliecības par to, vai *čigāns* ir neitrāls vai negatīvs apzīmējums. Interesanti, ka sievietes primāri to uzskata par negatīvu (144 gadījumi) vai neitrālu (126 gadījumi), turpretī vīrieši – galvenokārt par neitrālu (53 gadījumi), mazāk par negatīvu jēdzienu (45 gadījumi).

Lai gan jēdzienam **roms** pozitīvs satura uzslāņojums konstatēts 76 gadījumos, jāatzīmē, ka lielākā daļa no aptaujātajiem jēdzienu *roms* atzīst

par neitrālu jēdzienu, tas konstatēts 283 gadījumos, negatīvs vēstījums – 31, grūti spriest – 29 gadījumos (sk. 6. attēlu).

Jāuzsver, ka starp vīriešiem 16 respondenti norādījuši, ka *roms* ir negatīvs jēdziens, iespējams, ka tas ir saistīts ar to, ka respondenti nav izpratuši jēdziena nozīmi. Veinberga norāda, ka “pāreja uz vārdu *romi* daudzos sabiedrības slāņos joprojām ir nesaprasta” (Veinberga 2022). 2015. gada valdības apstiprinātajā tautību klasifikatorā tautība “roms” vēl nav minēta, bet pašlaik (kopš 2016. gada) šī tautība tiek norādīta kā *čigāns (roms) / čigāniete (romiete)* (CSP 2016). Normatīvie akti gausi veicina pāreju no vieta etnonīma uz otru, klasifikatorā norādot abus variantus.

Jēdziena *krievs* pozitīvu satura uzslāņojumu liecina 52 gadījumi, neitrāls tas konstatējams lielākajā daļā aptaujas anketu – 276, negatīvs vēstījums – 77, grūti spriest – 14 respondentiem (sk. 7. attēlu).

Ja sievietes jēdzienu *krievs* atzīst galvenokārt kā neitrālu (201 gadījums) vai negatīvu (61 gadījums) un tikai 32 gadījumos – kā pozitīvu, tad vīrieši norāda, ka jēdziens galvenokārt ir neitrāls (75 gadījumi) un pozitīvs (20 gadījumi), daudz retāk – negatīvs (16 gadījumi).

Jēdzienu *krievvalodīgais* lielākoties atzīst par neitrālu (261 gadījumā), par pozitīvu satura uzslāņojumu liecina 98 gadījumi, par negatīvu – 43, grūti spriest – 17 gadījumos (sk. 8. attēlu). Neparasti, ka tik daudzi norādījuši jēdzienu *krievvalodīgais* kā negatīvu, lai gan šis vārds nosauc Latvijas iedzīvotājus, kuri runā krievu valodā, un tam nav pamata negatīvai konotācijai.

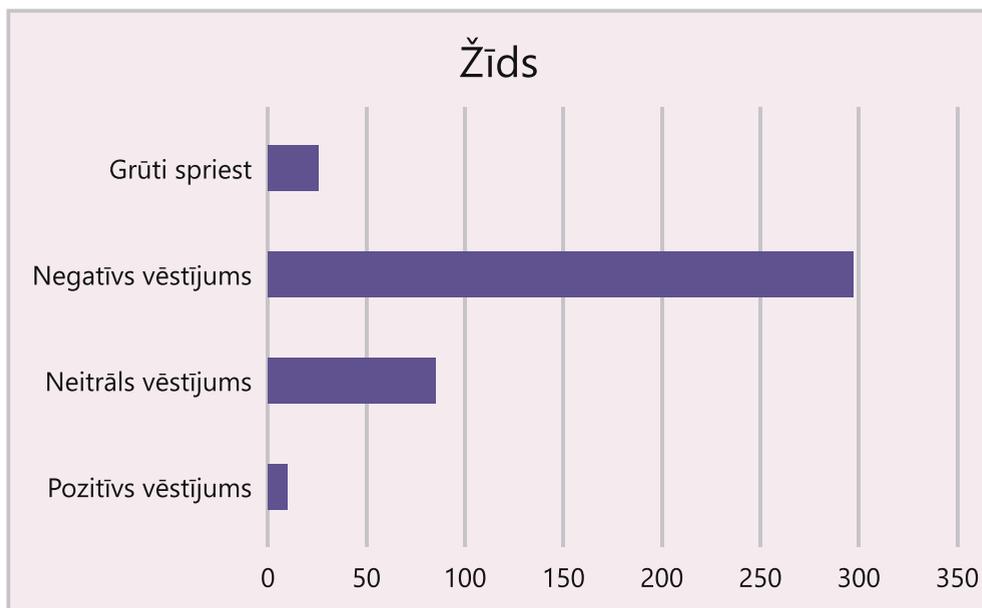
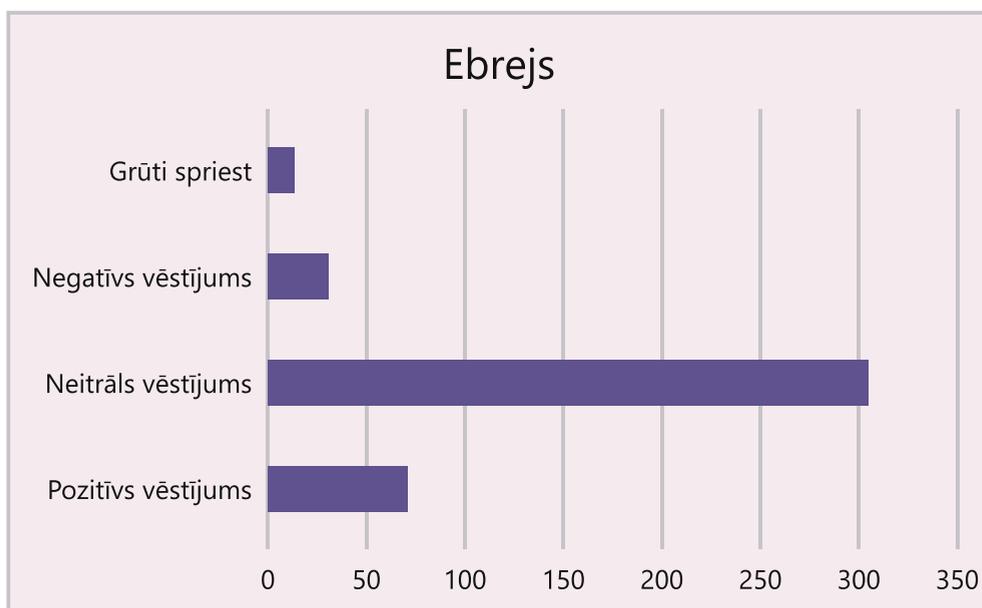
Galvenie secinājumi

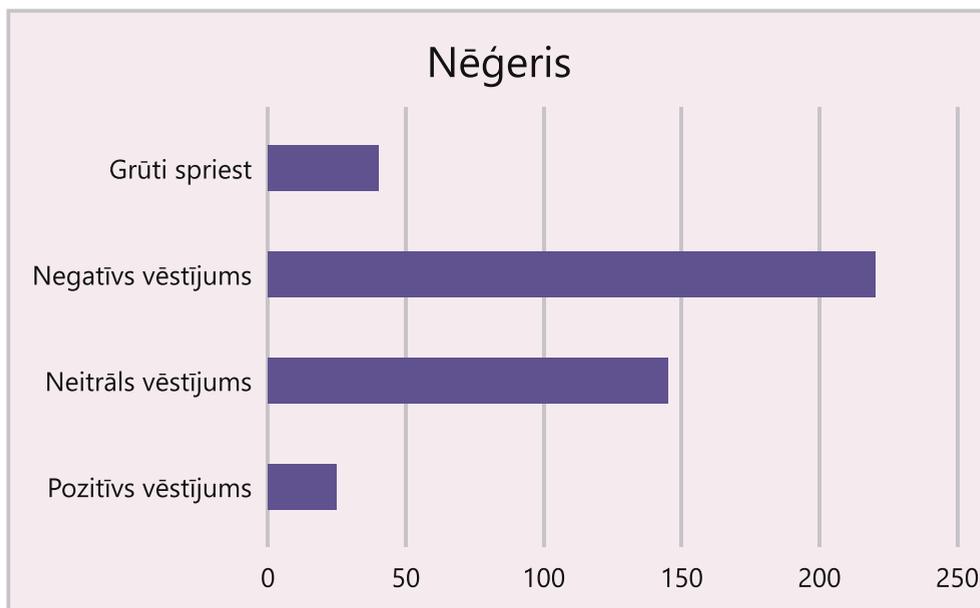
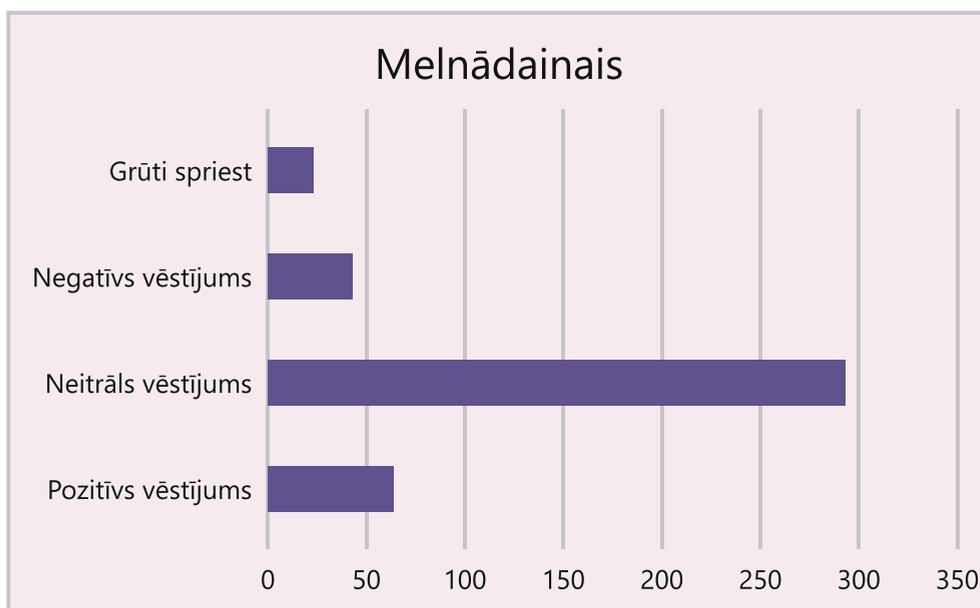
1. Lai gan mūsdienās Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija uzsver, ka vārds *nēģeris* nav ar negatīvu konotāciju, 53 % no respondentiem to atzīst par negatīvas nokrāsas jēdzienu. Sabiedrībā pozitīvāk tiek vērtēts jēdziens *melnādainais*: 70 % uzskata to par neitrālu, 15 % – par pozitīvu apzīmējumu.

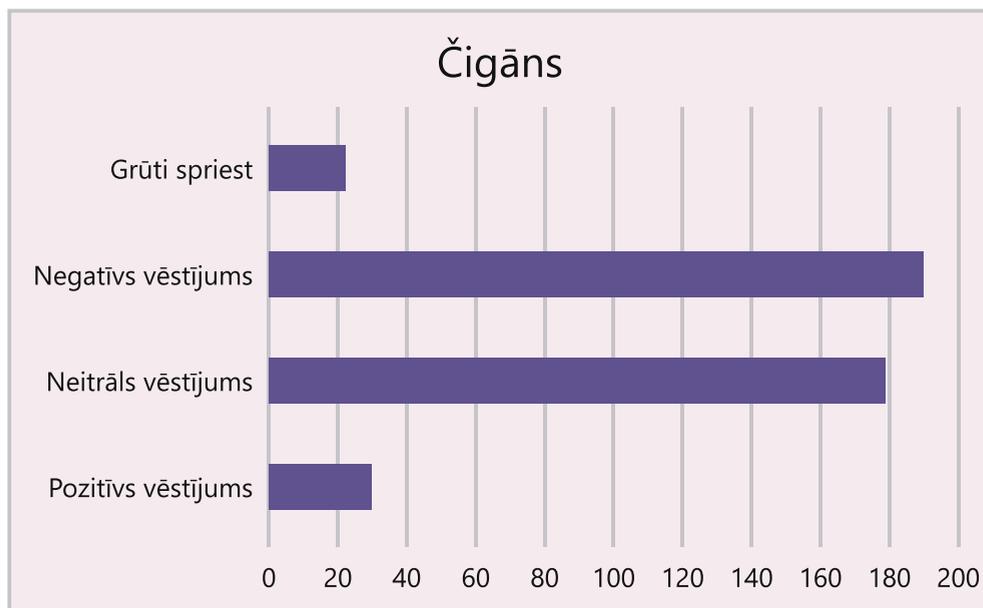
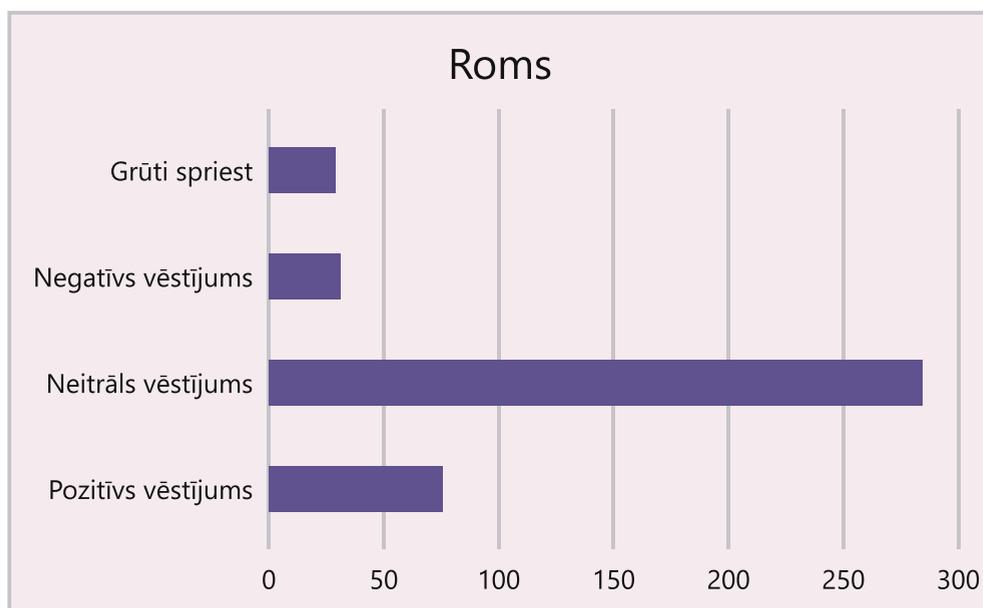
2. Par jēdzienu *krievs* Valsts valodas centra Latviešu valodas ekspertu komisija un respondenti pamatā ir vienisprātis – tam ir neitrāla konotācija (66 %), negatīvu konotāciju norādījuši tikai 18 % aptaujas dalībnieku.

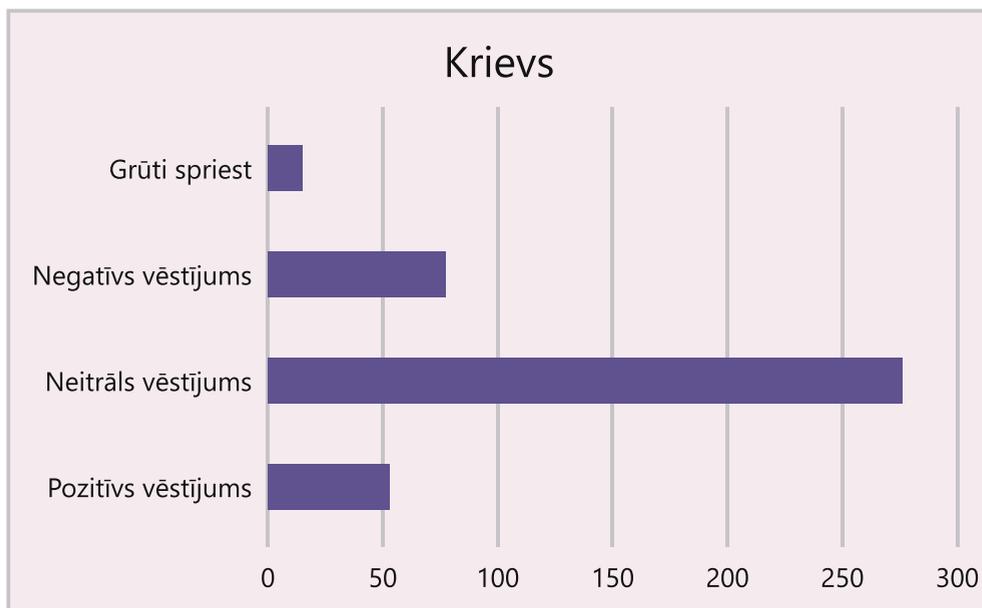
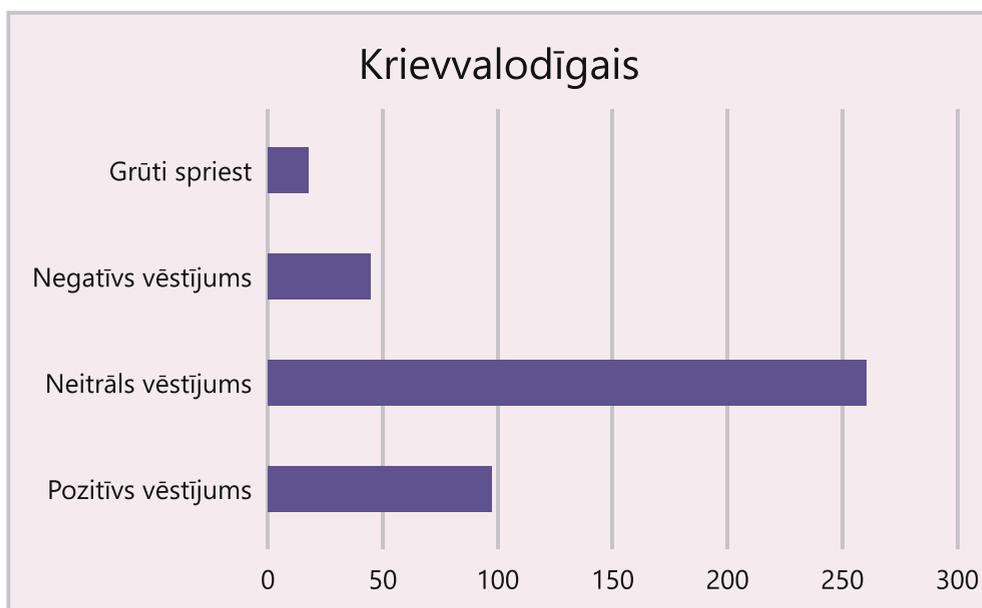
3. Par jēdzienu *čigāns* sabiedrībā domas dalās – 45 % uzskata to par negatīvas konotācijas etnonīmu, turklāt 43 % – par neitrālas konotācijas jēdzienu. Pozitīvs vērtējums saņemts vien 7 % gadījumu. Taču jēdzienu *roms* lielākā daļa no aptaujātajiem atzīst par neitrālu (68 %) vai pozitīvu (18 %).

4. Lai gan pirmskara Latvijā etnonīmu *žīds* lietoja oficiāli un tas parādījās skolu nosaukumos, presē u. tml., mūsdienās tam ir izteikti negatīva konotācija. 71 % no respondentiem norādījuši, ka jēdziena vēstījums ir negatīvs, 20 % – neitrāls un tikai 2 % – pozitīvs.

1. attēls. **Jēdziena žīds vērtējums**2. attēls. **Jēdziena ebrejs vērtējums**

3. attēls. **Jēdziena *nēģeris* vērtējums**4. attēls. **Jēdziena *melnādainais* vērtējums**

5. attēls. **Jēdziena čigāns vērtējums**6. attēls. **Jēdziena roms vērtējums**

7. attēls. **Jēdziena *krievs* vērtējums**8. attēls. **Jēdziena *krievvalodīgais* vērtējums**

Nobeigums

Neskatoties uz to, ka pētījumā piedalījās 419 respondenti, no aptaujas datiem var iezīmēt mūsdienu latviešu valodas lietotāju tendences etnonīmu konotāciju vērtējumā. Novērojams, ka vīrieši, salīdzinot ar sievietēm, biežāk par pozitīviem uzskata tādus jēdzienus kā *žīds*, *čigāns*, *krievs*. Vairums aptaujāto tomēr sliecas par stilistiski un semantiski neitrāliem uzlūkot apzīmējumus *roms*, *ebrejs*. Turpmāk pētījums varētu tikt paplašināts, veicot analogisku aptauju Latvijas romiem, ebrejiem, krieviem un citu tautību pārstāvjiem, lai noskaidrotu, kā viņi uztver minētos etnonīmu variantus. Tāpat konstatējams, ka tautību nosaukumi kādu ārēju apstākļu dēļ (piemēram, kara, genocīda, politisko režīmu maiņas) no neitrāliem laika gaitā var kļūt par semantiski negatīvi iekrāsotiem. Šī iemesla dēļ var rasties neizpratnes vai pat konflikta situācijas starp paaudzēm. Tādā gadījumā tiek meklēts un atrasts kāds etnonīmisks aizstājējapzīmējums. Ja kāda sabiedrības grupa jūtas aizvainota par to, ka viņus nosauc, izmantojot noteiktu vārdu/jēdzienu, nav jābaidās to pazaudēt vai aizmirst, tomēr svarīgākais ir būt cilvēcīgam un saprotošam pret līdzcilvēkiem.

Literatūra

- Anderson, Benedict (2016). *A Life Beyond Boundaries*. London, New York: Verso Books.
- Baumann, Zygmunt (2000). *Liquid Modernity*. Cambridge: Polity Press, pp. 107–109.
- Bhattacharjee, Anol (2012). *Social Science Research: Principles, Methods, and Practices*. (2nd ed.). Florida: Textbooks Collection, pp. 73–249.
- CSP (2016). Centrālās statistikas pārvaldes *Tautību klasifikators*. Pieejams: <https://www.csp.gov.lv/lv/klasifikacija/tautibu-klasifikators/tautibu-klasifikators-2016> [sk. 02.12.2022.]
- Jākobsons, Ervīns (2015). *Nenormatīvā leksika politikorektuma mērcē*. Pieejams: <https://www.laikmetazimes.lv/2015/07/27/ak-valoda-valodina-2dala-%E2%80%93nenormativa-leksika-politikorektuma-merce/> [sk. 26.10.2021.]
- LETA (2022). *Nav jāietekmējas no citu kultūru pieredzes! Valodnieki uzskata, ka vārdi “nēģeris”, “krievs” un “aziāts” ir neitrāli*. Pieejams: <https://www.la.lv/nav-jaietekmejas-no-citu-kulturu-pieredzes-valodnieki-uzskata-ka-vardi-negeris-krievs-un-aziats-ir-neitrali> [sk. 13.02.2022.]
- Ļenskis, Ilja; Bērziņš, Didzis (2015). *Antisemitisma izpausmes: vēsture un mūsdienas*. Pieejams: <http://cilvektiesibas.org.lv/media/attachments/21/01/2016/> [sk. 28.11.2021.]
- Prasad, Devi B. (2008). Content Analysis. A method of Social Science Research. *Research Methods for Social Work*. New Delhi: Rawat Publications, pp. 174–193.
- Svece, Artis (2002). *Politikorektums, latvieši un nelatvieši*. Pieejams: <https://www.vestnesis.lv/ta/id/64584> [sk. 26.10.2021.]
- Šulmane, Ilze; Kruks, Sergejs (2001). Stereotipi Latvijas presē. *Daudzveidība. III: Latvijas mediju analīze*. Pieejams: https://providus.lv/article_files/12/original/Stereotipi.pdf?1320223632 [sk. 23.12.2022.]
- Šulmane, Ilze; Kruks, Sergejs (2006). Neiecietības izpausmes un iecietības veicināšana Latvijā. Rīga. Pieejams: https://providus.lv/article_files/1081/original/neiec_laikr_txt.pdf?1326902577 [sk. 23.12.2022.]
- Veinberga, Sandra (2022). *Par “n-vārdu” rupjību laikmetā*. Pieejams: <https://sandraveinberga.com/2022/02/09/par-n-vardu-rupjibu-laikmeta/> [sk. 28.12.2022.]
- Zellis, Kaspars (2017). Etnonīmi vēsturiski politiskajā diskursīvajā praksē Latvijā. *Valodas prakse: vērojumi un ieteikumi*. Rīga: Latviešu valodas aģentūra, 106.–123. lpp.